



11 februari 2022

# Antwoord op de publieke consultatie van het nationaal actieplan voor hormoonverstoorders (NAPED)

## 1. ALGEMENE COMMENTAAR

**SITUERING - Kom op tegen Kanker** is verheugd dat het nationaal actieplan voor hormoonverstoorders in de finale fase zit. In het algemeen zijn we tevreden dat het plan 18 acties omvat die gericht zijn op **bewustmaking van de burgers, het verbeteren van de regelgeving en het stimuleren van meer wetenschappelijk onderzoek**. We hebben echter een aantal bemerkingen bij het actieplan, die we hieronder graag uiteenzetten.

**DEFINITIE KWETSBARE BEVOLKINGSGROEPEN** - Wanneer men kwetsbare bevolkingsgroepen definieert dan verwijst men niet altijd eenduidig naar wie hiermee bedoeld wordt. In de inleiding op pagina 12 worden zowel zwangere vrouwen, ongeboren kinderen, baby's, jonge kinderen als jongeren in de puberteit vernoemd. Volgens Kom op tegen Kanker horen daar enerzijds ook **patiënten** bij en anderzijds **burgers met een genetische voorbeschiktheid**. Wat patiënten betreft denken we in de eerste plaats aan kankerpatiënten die behandeld worden met chemotherapie en kankerpatiënten die een behandeling ondergaan die interfereert met de natuurlijke hormonen.

**TIJDSHEMA** - Uit het rapport blijkt dat in Wallonië reeds verschillende acties lopen. Vlaanderen zal dus nog een inhaalbeweging moeten maken om op gelijke voet te komen.

Voor sommige acties is de tijdslijn al wat uitgeschreven terwijl dit voor andere acties niet het geval is. Ook is uit het voorgestelde plan niet duidelijk af te leiden hoeveel budget er per actie zal gespendeerd worden.

## 2. SPECIFIEKE COMMENTAAR

### 2.1. PREVENTIEVE ACTIES

**ALGEMENE OPMERKING** - De **indicatoren van prestaties** richten zijn op het voeren van de acties, het ontwikkelen van de communicatiemiddelen, het aantal bezoeken op de website etc., maar meten niet **de impact** van die acties en communicatiemiddelen die ontwikkeld worden.

Een indicator die aan elk van de zes acties moet worden toegevoegd is **“toegenomen bewustzijn van de doelgroep over HV”** en **“veranderingen die door het vergroten van de kennis en het bewustzijn zijn ingevoerd”**. Dat is het uiteindelijke doel. Het is noodzakelijk dat er **tools** ontwikkeld worden om dit **te meten en op te volgen**. Enkel op die manier kan men de impact van de acties in kaart te brengen en kan men evalueren of de actie succesvol was en of bijsturing of herhaling of een andere actie nodig is.

#### OPMERKINGEN PER ACTIE

#### **ACTIE 2: COÖRDINEREN EN VERSTERKEN VAN BEWUSTMAKINGSACTIES DIE GERICHT ZIJN OP HET GROTE PUBLIEK, EN MEER IN HET BIJZONDER OP DE MEEST KWETSBARE GROEPEN**

Ook Kom op tegen Kanker droeg de voorbije jaren bij aan het bewustmaken van de burger over het bestaan van hormoonverstorende stoffen en hoe ze te vermijden. Zie [rapport](#) en [verslaggeving](#) hierrond, zie artikel in [MIWA pag 8](#), zie [blog](#), zie website [AOK](#), zie [concrete](#)

[tips](#), zie uitzending op [TV plus](#). We zouden dan ook graag vermeld worden als bijdragers aan de bewustmaking van de bevolking en in de inventaris worden opgenomen.

Ook in de **toekomst** is Kom op tegen Kanker **bereid om mee te werken aan het vergroten van de kennis en het bewustzijn van de burger** in het algemeen en specifieke doelgroepen in het bijzonder.

Op pagina 33 wordt er verwezen naar een reeds bestaande **inventaris** geïnitieerd door Kit-ES project en het AZG. Kom op tegen Kanker was zich niet bewust dat er al een inventaris voor handen was en vraagt zich af hoe men inzage kan krijgen in deze referentielijst.

De bedoeling van actie 2 is om het grote publiek en in het bijzonder de kwetsbare groepen bewust te maken van de hormoonverstoorders, maar er werd nog geen duidelijke strategie uitgewerkt **op welke manier men welke groep gaat benaderen**. De omschrijving van de acties is op dit moment nog zeer algemeen.

### **ACTIE 3: PROFESSIONELE ACTOREN BINNEN DE PRODUCTIE- EN DISTRIBUTIEKETEN BEWUSTER MAKEN VAN DE IDENTIFICATIE EN VERVANGING VAN HV'S TENEINDE DE PRODUCTIE VAN HV'S STOFFEN TE VERMINDEREN**

De verschillende professionele actoren, gaande van hamburgerketens tot zorginstellingen, bewuster maken is niet voldoende. Ze moeten ook **gestimuleerd** worden om die HV-vrije middelen te gebruiken en in een latere fase zelfs verplicht worden om HV-bevattende producten te vervangen door HV-vrije producten.

Volgende aspecten moeten worden **uitgeklard en opgelijst**:

- 1) Personeel toepassingsgebied: welke actoren worden als 'professionele actoren' beschouwd en welke actoren vallen buiten het toepassingsgebied?
- 2) Acties: a) Welke acties worden hiervoor ontwikkeld? b) Welke tijdslijn wordt gehanteerd (wanneer gebeuren die acties)? c) Hoe worden de acties geëvalueerd?

### **ACTIE 4: OPLEIDINGSINSTRUMENTEN OVER HV'S VOORSTELLEN DIE OP DE VERSCHILLENDE DOELGROEPEN ZIJN AFGESTEMD**

Bevatten de e-learning modules ook informatie over **de link van de HV met verschillende ziektes zoals kanker**? Aan wie worden de modules gegeven? Is dit vrijblijvend of wordt dit verplicht in het curriculum van bijvoorbeeld zorgverleners opgenomen? Krijgen gezondheidswerkers of health community workers dit ook aangeboden?

Het lijkt ons aangewezen dat na de opleiding een evaluatie volgt over het aangeboden materiaal, de opgedane kennis en de concrete gedragsverandering bij de doelgroep.

### **ACTIE 5: WERKNEMERS EN WERKGEVERS BETER INFORMEREN OVER DE RISICO'S VAN BLOOTSTELLING AAN HV'S. EEN WIJZIGING VAN DE HUIDIGE REGELGEVING IS NODIG.**

Kom op tegen Kanker is akkoord met de voorgestelde wetswijziging maar wijst erop dat men niet moet wachten op een verandering van wetgeving op Europees niveau om zelf op **nationaal niveau** stappen te zetten om werknemers beter te beschermen.

Indicatoren? Wordt de informatie ook op andere manieren dan via opleidingen verspreid?

#### **ACTIE 6: AANDRINGEN OP EEN WIJZIGING VAN DE CRITERIA VOOR DE TOEKENNING VAN HET EU ECOLABEL EVENALS HET OVERWEGEN VAN BIJKOMENDE ETIKETTERING VOOR BEPAALDE STOFFEN**

Op dit moment zijn er meer dan 20 productgroepen waarvoor EU Ecolabel criteria bestaan die gaan van schoonmaakmiddelen, over verven, textiel tot matrassen, meubels en toeristische accommodatie. In België is de bevoegde instantie het Belgisch comité voor de toekenning van het EU Ecolabel.

In het actieplan wordt vermeld dat momenteel het HV-karakter van een stof niet in aanmerking wordt genomen bij de criteria voor de toekenning van het EU Ecolabel. Bovendien is er geen specifieke etikettering voor HV's-stoffen. Dit is echter niet helemaal correct, want voor [verzorgingsproducten is dit sinds oktober 2021 wel opgenomen](#).

Kom op tegen Kanker is voorstander van een duidelijke **identificatie** van producten met hormoonverstorende eigenschappen. Dit moet zo snel mogelijk gebeuren. Labeling van een product is een mogelijkheid, maar Kom op tegen Kanker wil ook het nut onderstrepen van een app zoals **YUKA**, die zeer snel en heel gemakkelijk de ingrediënten van een bepaald product weergeeft en de hormoonverstorende stoffen duidelijk aangeeft.

Als **indicator** vindt Kom op tegen Kanker de evaluatie van de criteria voor de toekenning van het EU ecolabel tegen 2026 niet ambitieus genoeg. **De burger moet zo snel en gemakkelijk mogelijk de producten met hormoonverstorende eigenschappen kunnen identificeren.**

## **2.2. REGELGEVENDE ACTIES**

#### **ACTIE 7: ACTIEF EN OP AMBITIEUZE WIJZE BIJDAGEN AAN PROGRESSIEVE EUROPESE WETGEVING TER BESCHERMING VAN KWETSBARE BEVOLKINGSGROEPEN (ZOWEL OP HET GEBIED VAN MENSELIJKE GEZONDHEID ALS MILIEU) EN BELGISCHE ACTIES VERSTEKEN, WAARBIJ HET VOORZORGSPRINCIPE WORDT VOOROP GESTELD**

Kom op tegen Kanker is van mening dat ook mensen met een bepaalde **genetische voorbeschiktheid**, alsook sommige **patiënten** (zoals kankerpatiënten die antihormoon of chemotherapie ondergaan) moeten worden opgenomen bij de kwetsbare groepen.

#### **ACTIE 8: EEN ACTIEVE BIJDRAGE LEVEREN AAN BEOORDELINGSPROCEDURES VOOR DE IDENTIFICATIE VAN HV'S EN AAN DE COMMUNICATIE OVER GEÏDENTIFICEERDE EN/OF VERMOEDE HV'S**

Kom op tegen Kanker vindt het belangrijk dat er rekening gehouden wordt dat burgers aan **vele** producten die mogelijk hormoonverstoorders bevatten worden blootgesteld. Daarom moet bij de identificatie van de hormoonverstorende stoffen ook rekening gehouden worden met het **cocktaileffect**, d.w.z. dat er niet enkel rekening moet worden gehouden

met de schade die één product kan aanrichten, maar ook met de schade die kan worden aangericht door **de combinatie van verschillende producten**. Enkel al voor verzorgingsproducten geldt dat een vrouw gemiddeld tussen de 12-16 producten per dag gebruikt.

#### **ACTIE 9: DEELNEMEN AAN DE INVOERING IN BELGIË VAN EEN EUROPEES TRACEERBAARHEIDSSYSTEEM VOOR PRODUCTEN DIE HV'S BEVATTEN**

Een Europees project, het LIFE AskREACH-project, heeft een smartphone-applicatie (Scan4Chem) ontwikkeld om de voorlichting aan burgers te vergemakkelijken. Deze smartphone-applicatie is momenteel beschikbaar in 15 Europese landen: Frankrijk, Duitsland, Servië, Luxemburg, Kroatië, Tsjechische Republiek, Oostenrijk, Letland, Estland, Litouwen, Griekenland, Portugal, Denemarken, Zweden en Polen maar niet in België. Het is niet duidelijk **welk soort producten hiermee onderzocht kan worden**. Ook de Yuka-app, een Franse applicatie, geeft in verzorgingsproducten aan of het product hormoonverstorende ingrediënten bevat.

Het verschil met de Scan4Chem-applicatie en de Yuka-applicatie is dat er bij de Scan4Chem een aanvraag gebeurt voor informatie terwijl de Yuka-app de informatie **onmiddellijk** geeft. De Yuka-app lijkt ons daarom veel meer straight forward te zijn.

#### **ACTIE 10: TOT STAND BRENGING VAN EEN DOELTREFFENDER COMMUNICATIEBELEID VAN DE KANT VAN DE BELGISCHE AUTORITEITEN**

Kom op tegen Kanker is bereid om in zijn communicatie verwijzing op te nemen rond acties van de overheid.

### **2.3. ACTIES BETREFFENDE WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK**

#### **ACTIE 13: HET NETWERK VAN DESKUNDIGEN DIE BETROKKEN ZIJN BIJ WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK NAAR HV'S IN KAART BRENGEN**

Kom op tegen Kanker heeft een [financieringskanaal voor preventieprojecten](#). Projecten die burgers sensibiliseren en informeren over mogelijke oorzaken van kanker komen in aanmerking. Eén van de thema's waarvoor men kan indienen betreft **'hormoonverstoorders'**. De deadline voor het indienen van projecten is mei 2022.

#### **ACTIE 14: WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK NAAR DE EFFECTEN VAN HV'S OP DE GEZONDHEID EN HET LEEFMILIEU IN KAART BRENGEN, VERDER-ZETTEN EN TE STIMULEREN DOOR INVESTERING TE GARANDEREN**

Kom op tegen Kanker is van mening dat er naast het opgesomde onderzoek op blz. 61 nog meer onderzoek nodig is, zoals onderzoek dat nagaat :

- in hoeverre er een verband is tussen blootstelling aan hormoonverstorende stoffen en **hormoongerelateerde kankers**, zoals borstkanker of prostaatkanker;
- hoe de **doeltreffendheid van antihormoontherapie en/of chemotherapie** bij kankerpatiënten beïnvloed wordt door blootstelling aan HVS.

Hiervoor zijn **biomonitoring**projecten noodzakelijk bij diagnose en gedurende de behandeling.

Daarnaast is Kom op tegen Kanker ook geïnteresseerd in de **ontwikkeling en validatie van biomerkers van effect** zodat er kan onderzocht worden of bepaalde biomerkers geassocieerd zijn met een verhoogde incidentie aan kanker.

**ACTIE 16: ONDERSTEUNEN EN RAPPORTEREN VAN GROOTSCHALIGE HUMANE BIOMONITORINGSTUDIES**

De human biomonitoringsstudies moeten gecombineerd worden met het onderzoek naar biomerkers dat op zijn beurt moet gecombineerd worden met het onderzoek naar het ontstaan en verloop van bepaalde ziektes, zoals kanker.

**Biomonitoring** vanaf de diagnose tot en met follow up na einde kankerbehandeling zou toelaten om te onderzoeken of blootstelling een effect heeft op de doeltreffendheid van de therapie en mogelijk herval. Men zou het onderzoek kunnen toespitsen op **hormoongevoelige kankers**.

**ACTIE 18: VERZAMELEN EN VERGELIJKEN VAN GEGEVENS OVER CONSUMPTIE, GEZONDHEIDSAANDOENINGEN EN BLOOTSTELLING AAN HV'S IN HET MILIEU EN/OF OP HET WERK**

Een koppeling van deze database aan de database van het **kankerregister** kan ook zeer nuttig zijn.

Contact: Ann Gils

Directeur Preventie en Vroegopsporing

Kom op tegen Kanker, Koningsstraat 217, 1210 Brussel

Ann.gils@komoptegenkanker.be